

УДК 330.101-044.382(477.61/.62)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.06.14>

Чеботарьов В'ячеслав Анатолійович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
маркетингу та підприємництва,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
ORCID 0000-0003-1131-9116
vena.lnu@gmail.com

Чеботарьов Єгор В'ячеславович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
маркетингу та підприємництва
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
ORCID 0000-0001-5963-7637
iegor.chebotarov@gmail.com

ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ ЯК СКЛАДОВА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація

Статтю присвячено розгляду перспектив реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей на засадах верховенства інтересів розвитку України як цілісної суверенної держави.

***Метою статті** є визначення вихідних науково-практичних положень подолання наслідків війни у Донецькій та Луганській областях, яку ідентифіковано як головний стримуючий чинник для держави у цілому, та соціально-економічного відродження цих регіонів у контексті законодавчого забезпечення державної політики сталого розвитку України.*

***Наукова новизна** статті полягає в обґрунтуванні концептуального підходу та практичної реалізації визначення сценаріїв часових періодів реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей у єдине економічне, правове та інституціональне поле України, а також у виокремленні конкретних економічних, соціальних і ментальних проблем подолання наслідків війни.*

***Висновки.** Аналіз тенденцій розвитку України останніх років дає гносеологічні та науково-практичні підстави вважати, що війна на окупованих територіях виступає детермінантним чинником внутрішньої політики всередині країни та її положення на міжнародній арені. Даний чинник є стримуючим за своїм характером, загально-цивілізаційним за змістом і довготерміновим за часовим періодом дії. Саме він визначатиме зміст і характер розвитку держави в цілому. У контексті розробки основ законодавчого забезпечення державної політики сталого розвитку України, закріпленого прийнятими рішеннями Верховної Ради в якості першочергового завдання, висунуто концептуальний підхід і конкретні пропозиції щодо реалізації сценарного підходу при розв'язанні проблем реінтеграції тимчасово окупованих територій. Визначено базовий сценарій часових меж реінтеграційних заходів: протягом 7–10 майбутніх років – до 2028–2030 рр. (за умов системної реалізації державної реінтеграційної політики). На основі аналізу зазначених проблем висунуто пропозиції щодо законодавчого забезпечення їх вирішення в економічній та інституціональній сферах.*

***Ключові слова:** Україна, війна, державна політика, закон, сталий розвиток, Донецька область, Луганська область.*

Chebotarov Viacheslav A.,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics,
marketing and entrepreneurship,
Luhansk Taras Shevchenko National University
ORCID 0000-0003-1131-9116
vena.lnu@gmail.com

Chebotarov Yehor V.,
PhD in Economics, Associate professor,
Associate professor of the Department of Economics,
marketing and entrepreneurship,
Luhansk Taras Shevchenko National University
ORCID 0000-0001-5963-7637,
iegor.chebotarov@gmail.com

PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC REVIVAL OF DONETSK AND LUHANSK REGIONS AS A COMPONENT OF LEGISLATIVE SUPPORT OF UKRAINIAN DEVELOPMENT POLICY

Abstract

The article is devoted to the prospects of reintegration of the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts on the basis of the supremacy of the interests of Ukraine's development as an integral sovereign state.

The aim of the article is to determine the initial scientific and practical provisions for overcoming the consequences of the war in Donetsk and Luhansk oblasts, which is identified as the main deterrent for the state as a whole, and socio-economic recovery of these regions in the context of legislative policy of Ukraine.

The scientific novelty of the article is to substantiate the conceptual approach and practical implementation of scenarios for time periods of reintegration of the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts into a single economic, legal and institutional field of Ukraine and to identify specific economic, social and mental problems in overcoming the war.

Conclusions. Analysis of Ukraine's development trends in recent years gives epistemological and scientific-practical grounds to note that the war in the occupied territories is a determinant of domestic policy in the country as a whole and its position in the international arena. This factor is restraining in nature, general civilization in content and long-term in time. It will determine the content and nature of the development of the state as a whole. In the context of developing the basics of legislative support of the state policy of sustainable development of Ukraine, which is enshrined in the decisions of the Verkhovna Rada as a priority, a conceptual approach and specific proposals for implementing a scenario approach to solving the problems of reintegration of temporarily occupied territories. The baseline scenario for the time limits of reintegration measures has been determined: for the next 7–10 years – until 2028–2030 (under the conditions of systematic implementation of the state reintegration policy). Taking into account the experience of drafting legislative acts and the idea of the real empirical basis of the issues under consideration, proposals have been made to provide legislative provision for their solution in the economic and institutional spheres.

Key words: Ukraine, war, state policy, law, sustainable development, Donetsk oblast, Luhansk oblast.

Постановка проблеми. В умовах якісно нового загострення й поглиблення інституціонального та економічного стану нестабільності і невизначеності, що на початку двадцятих років XXI сторіччя стало притаманним усім державам світової спільноти,

ще більшою мірою актуалізується значення опрацювання і законодавчого закріплення базисних основ державної політики сталого економічного розвитку України.

Аналіз і узагальнення тенденцій інституціонального та економічного розвитку

України протягом останніх семи років дає підстави стверджувати, що розв'язання сукупності проблем забезпечення сталого розвитку країни буде визначатися спроможністю державних органів влади до опрацювання засад системної державної політики, спрямованої на подолання наслідків війни на теренах українського Донбасу: у Донецькій і Луганській областях (а згодом – прийняття нормативно-правових і відомчих актів за конкретними напрямками економічного та інституціонального розвитку).

Заслугує на підтримку законодавча ініціатива народних депутатів – представників Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку щодо проведення парламентських слухань на тему «Про засади державної політики сталого розвитку України» [1], що має стати підґрунтям прийняття відповідного законодавчого акта. Однак при цьому, з урахуванням ідентифікованого головного стримуючого чиннику розвитку України постає комплексна науково-практична проблема визначення перспектив реінтеграції тимчасово окупованих територій та їхнього соціально-економічного відновлення на якісно новій основі.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Дослідженню питань, що призвели до війни на теренах Донецької та Луганської областей, присвячено кілька колективних праць провідних наукових центрів країни [2; 3; 4]. Однак вони переважно з'явилися одразу після початку війни, багато у чому мали емоційно-суб'єктивну і достатньо приблизну оцінку відповідних втрат (що також є зрозумілим). Дещо пізніше з'явилися фундаментальні праці з обґрунтуванням інституціональних аспектів відродження миру на державницьких засадах [5], перші наукові розвідки щодо розробки «Плану Маршалла для відродження Донбасу» [6] та системного уявлення необхідних соціально-економічних перетворень [7]. При цьому цілком правомірно науковцями актуалізується значення відповідних надскладних і вкрай важливих питань у сфері комунікаційної політики [8].

У 2021 р. Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій України (МінТОТ) було представлено документ «Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року» («Стратегія») [6], яка з одного

боку, містить низку прогалин, вже доведених науковцями [9; 10], а з іншого – є вагомим державним документом у контексті опрацювання сукупності проблем майбутнього розвитку країни.

Метою статті є визначення вихідних науково-практичних положень подолання наслідків війни у Донецькій та Луганській областях, яку ідентифіковано як головний стримуючий чинник для розвитку держави в цілому, а також соціально-економічного відродження цих регіонів у контексті законодавчого забезпечення державної політики сталого розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Фахова діяльність щодо розробки і законодавчого закріплення базисних основ державної політики сталого розвитку України має виходити з чіткої ідентифікації головного чинника, який формує (буде формувати та навіть – «провокуватиме») властивості нестабільності інституціонального та економічного розвитку держави:

- у межах короткострокового часового періоду (найближчих 1–3 років);
- у межах середньострокового (5–7 років) часового періоду;
- у межах довготермінового часового періоду (на 10–15 років та більш віддалену перспективу).

Органи усіх гілок державної влади, як і суспільство, мають усвідомлювати: війна на теренах Донецької та Луганської областей (і сукупність різноманітних і різноспрямованих похідних чинників і проблем «навколо» війни) виступає як визначальний і надскладний стримуючий чинник розвитку України в межах, як мінімум, середньострокової перспективи (разом з тим, він має загально-цивілізаційний зміст і значення, що Україна так і не спромоглася донести до чіткого розуміння світової спільноти).

Отже, подолання наслідків війни і соціально-економічне відновлення даних регіонів об'єктивно визначають зміст і складові законодавчого забезпечення сталого розвитку України у межах коротко- та середньострокового часових періодів.

Принципово важливою є така причинно-наслідкова зумовленість: стратегічна ціль розвитку України визначається верховенством її інтересів як суверенної цілісної держави в цілому; разом з тим, війна – як

головний лімітуючий (стримуючий) чинник розвитку країни у цілому і проблема соціально-економічного відродження Донецької та Луганської областей об'єктивно мають визначати загальний зміст, спрямованість, конкретний склад (сукупність правових актів в інституціональній, економічній, науково-технічній, природничо-охоронній і зовнішньополітичній сферах) і хронологію (послідовність) прийняття відповідних актів у часі.

Зміст, спрямованість і хронологія законодавчого забезпечення сталого розвитку країни в межах середньострокового періоду мають визначатися закріпленням концептуального підходу і похідними конкретизуючими нормативно-правовими положеннями, спрямованими на визначення часових періодів державної політики щодо повернення тимчасово окупованих територій у єдине економічне, правове та інституціональне поле України.

Відповідно до сучасної світової науки і практики розробки законодавчих документів державного (і наднаціонального) характеру при цьому мають бути застосовані: сценарний підхід; програмно-цільовий метод обґрунтування розвитку; комплексне соціально-економічне забезпечення територіального (а не галузевого) розвитку (це є тим більш необхідним у разі розробки документів надзвичайної державної та суспільної значущості).

Отже, законодавче забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України в межах коротко- та середньострокової перспективи має ґрунтуватися на визначенні й нормативно-правовому закріпленні можливих сценаріїв і часових меж реальної реінтеграції тимчасово-окупованих територій Донецької та Луганської областей у єдине економічне, правове та інституціональне, у тому числі, – інформаційне поле України.

Чітке визначення і законодавче закріплення можливих сценаріїв і часових меж реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій слід супроводжувати подальшою ідентифікацією базового (найбільш вірогідного) сценарію. Такими сценаріями можуть бути.

1. Оптимістичний сценарій (у межах 3–5 найближчих років: протягом 2022–2026 рр.).
2. Базовий сценарій (у межах 7–10 майбутніх років: протягом 2028–2030 рр.).
3. Песимістичний сценарій (у межах 15–25 років: протягом 2037–2047 рр.).

Наразі є важливим прийняття та затвердження пропонованого підходу по суті, у його принциповому вигляді (при цьому, цілком розуміло, можуть бути іншими часові межі ідентифікованих сценаріїв). Слід чітко уявляти як мінімум два таких сутнісно-важливих аспекти.

Перший. Наведена ідентифікація базового сценарію повернення тимчасово окупованих територій виходить з проведення негайної, але дійсно опрацьованої реальної і системної державної реінтеграційної політики, яка була б не тільки законодавчо закріпленою, а й мала необхідне фінансове, матеріальне, кадрове, ресурсне забезпечення і потужний аналітичний та інформаційно-медійний супровід.

Другий. Відновлення Донецької та Луганської областей має здійснюватися у контексті сучасних наявних і прогнозованих параметрів (ознак і властивостей) економічного, інституціонального, науково-технологічного і природничо-екологічного розвитку; відновлювати регіони слід на якісно новій основі, бо Донеччина і Луганщина мали вкрай деформовану структуру економіки (та сукупність похідних негативних наслідків).

На підґрунті пропонованого підходу щодо визначення сценаріїв реінтеграції окупованих територій є доцільним відобразити його у стратегіях і планах розвитку Донецької та Луганської областей у їхньому сучасному вигляді із щойно створеними укрупненими районами, об'єднаними територіальними громадами.

При цьому, особливу увагу слід приділити реалізації реформи місцевого самоврядування на неокупованих територіях у контексті медичної реформи (навіть визначення меж Бахмутського госпітального округу Донеччини та Північного госпітального округу Луганщини не відповідають чинному законодавству) та освітньої реформи (доцільно, в першу чергу, підтримати заклади вищої освіти, які перенесли свою діяльність з окупованих територій Донецької та Луганської областей).

Авторами статті як членами Міжвідомчої робочої групи МінТОТ з опрацювання питань розвитку Донецького та Луганського регіонів зазначений було обґрунтовано реінтеграційний підхід у процесі роботи над «Стратегією» (даний підхід також було під-

тримано представниками Інституту стратегічних досліджень при Президентіві України та інших наукових колективів).

Однак, панівним у даному відношенні став другий теоретичний підхід. Він полягає у створенні так званого «поясу успішності» на теренах контрольованих територій Донецької та Луганської областей, який би став прикладом для тимчасово неконтрольованих територій (при цьому, зміст зазначеного підсумкового документу «Стратегія» не містить будь яких перспектив, прогнозів тощо, а також механізмів, інституційного забезпечення та оцінок необхідних ресурсів щодо реалізації подібного прикладу на теренах неконтрольованих територій).

Слід також наголосити, що в цілому документ Міжвідомчої робочої групи МінТОТ «Стратегія» відповідає своєму функціональному призначенню, його має бути враховано при реалізації системи реінтеграційних заходів і законодавчого забезпечення сталого розвитку України (хоча відзначимо, що даний документ містить певні змістовні, структурно-логічні та фактично-емпіричні (й редакційні) прогалини [8; 9]).

Більш того, необхідно зробити висновки, що Україна багато втратила в інституціональному та економічному вимірах внаслідок неприйняття подібного документу протягом 2015–2016 рр. (вітчизняною наукою, зокрема й економічною, було представлено відповідні пропозиції, які довгий час залишалися поза увагою).

Визначення і закріплення на державному рівні принципів перспектив і сценаріїв реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій у єдине економічне, правове та інституціональне поле України стане вагомим чинником забезпечення і реалізації протидії у гібридній війні Російської Федерації та необхідним й очікуваним посилом для проукраїнськи налаштованих громадян «по той бік» лінії зіткнення (не слід відкидати й інших позитивних проявів і наслідків у разі законодавчого закріплення подібних пропозицій у більш ширшому суспільному контексті).

Представлений підхід щодо визначення і закріплення у законодавчому забезпеченні державної політики сталого розвитку України сценаріїв і часових меж реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій також буде позитивно сприйматися міжнародною

спільнотою з точки зору підтвердження і демонстрації реальної та виваженої політики у відновленні миру на півдні країни.

Всі інші складові пакету із законодавчого забезпечення сталого розвитку України, серед яких пропозиції щодо прийняття окремих законодавчих актів з питань: територій пріоритетного розвитку (вільної економічної зони) на теренах Донецької та Луганської областей; співпраці з міжнародною спільнотою у реалізації політики з реінтеграції тимчасово окупованих територій (при розробці законодавчих актів за цими двома напрямками доцільно враховувати науково-практичні роботи з проблематики національних ділових культур країн, які можуть бути найбільш вірогідними учасниками міжнародних проєктів з відновлення постраждалих територій [11] та світового досвіду створення і функціонування вільних економічних зон [12]); засад формування та функціонування державно-приватно-комунального партнерства в регіонах (а також відображення в законодавстві інституціональних відмінностей на теренах контрольованих територій Донецької та Луганської областей) мають ґрунтуватися на засадах сценарного підходу у відновленні єдиного економічного, правового та інституціонального поля України.

Виходячи не тільки з досвіду опрацювання подібного роду законодавчих актів, а й уявлення про реальний стан справ у Луганській та Донецькій областях, можемо сформулювати певні положення, які будуть сприяти розробці нормативно-правових актів щодо відродження даних регіонів, а отже – і законодавчого забезпечення сталого розвитку України.

По-перше, реальний економічний та техніко-технологічний стан підприємств неконтрольованих територій: повне призупинення розробки нових лав у гірничий промисловості (наприклад, запущені підприємством окупованих територій «Східвугілля» 5 лав на 100 % було підготовлено за часів довоєнної діяльності ДТЕК та завдяки зведенню обладнання гірничих комбайнів з щойно закритих підприємств), призупинення модернізації у металургійній та хімічній промисловості (особливо на підприємствах бізнес-груп «Індустріальний союз Донбасу» та «Стирол»).

По-друге, реальний стан доквілля окупованих територій, який наближається до

ознак екологічної катастрофи (критичне підняття рівня ґрунтовних вод внаслідок згорання виробництва у гірничий промисловості; неконтрольоване накопичення шкідливих промислових відходів; несанкціоновані та остаточно невідомі поховання людей, а також сільськогосподарських тварин).

По-третє, відсутність інвестиційних вкладень у галузях сільського господарства (особливо, – у тваринництві).

По-четверте, встановлення монополістичної структури виробництва, особливо – у гірничій, переробній та харчовій промисловості.

По-п'яте, реальні площі мінування територій (вони є лише приблизно відомими поблизу невеличких населених пунктів так званої «сірої зони»).

По-шосте, критичний стан логістичної інфраструктури (особливо – сфери залізничного транспорту).

По-сьоме, вибухобезпечний стан житлово-комунального господарства.

Висновки. Аналіз тенденцій розвитку України останніх років дає ґносеологічні та науково-практичні підстави вважати, що війна на окупованих територіях виступає детермінантним чинником внутрішньої політики всередині країни та її положення на міжнародній арені. Даний чинник є стримуючим за своїм характером, загально-цивілізаційним за змістом і довготерміновим за часовим періодом дії. Саме він визначатиме зміст і характер розвитку держави в цілому. У контексті розробки основ законодавчого забезпечення державної політики сталого розвитку України, закріпленого прийнятими рішеннями Верховної Ради в якості першочергового завдання, висунуто концептуальний підхід і конкретні пропозиції щодо реалізації сценарного підходу при розв'язанні проблем реінтеграції тимчасово окупованих територій. Визначено базовий сценарій часових меж реінтеграційних заходів: протягом 7–10 майбутніх років – до 2028–2030 рр. (за умов системної реалізації державної реінтеграційної політики). На основі аналізу зазначених проблем висунуто пропозиції щодо законодавчого забезпечення їх вирішення в економічній та інституціональній сферах.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної Ради України «Про проведення парламентських слухань

на тему: «Про засади державної політики сталого розвитку України» (проект). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DI05993A.html (Дата звернення 11.10.2021).

2. Донбас і Крим: ціна повернення / Ред. кол.: В. П. Горбулін (гол. ред.), О. С. Власюк, Е. М. Лібанова, О. М. Ляшенко; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2015. 474 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Horbulin_Volodymyr/Donbas_i_Krym_tsina_povernennia.pdf (Дата звернення 11.10.2021).

3. Лібанова Е. М. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 23 вересня 2015 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 11. С. 13–25. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/90621/03-Libanova.pdf?sequence=1> (Дата звернення 11.10.2021).

4. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: національна доповідь / НАН України; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2015. 168 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2015/2015_mono_Strategiya.pdf (Дата звернення 11.10.2021).

5. Горбулін В. П. Как победитъ Россию в войне будущего. Брайт Стар Паблішін, 2020. 256 с.

6. Чеботарьов В. А. Четверть століття українсько-американської дружби: допомога Мерсу Corps як модель міжнародної співпраці у подоланні наслідків військового конфлікту на Донбасі. *Агора*. Вип. 16. 2016. С. 37–41.

7. Колосов А. М. Структурно-економічні аспекти стратегії реінтеграції Донбасу. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 79–85. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).79-85](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).79-85).

8. Цейтліна А. О. Комунікативна та комунікаційна політика в контексті реінтеграції тимчасово окупованих територій України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 6. С. 82–89. <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.06.09>.

9. Амоша О. І., Залознова Ю. С., Новікова О. Ф. та ін. Пропозиції та зауваження до проекту Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей. *Економіч-*

ний вісник Донбасу. 2021. № 1(63). С. 186–196. doi: 10.12958/1817-3772-2021-1(63)-186-196.

10. Чеботарьов В. А., Чеботарьов Є. В. Пропозиції щодо вдосконалення і реалізації «Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року». *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2(64). С. 27-32. doi: 10.12958/1817-3772-2021-2(64)-27-32.

11. Glinkowska-Krauze B., Chebotarov I., Chebotarov V. Comparative Studies of National Business Cultures in the Countries of Central and Eastern Europe: the Basics for Improving International Entrepreneurship in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23. № 1. P. 7–18. doi: 10.18778/1508-2008.23.01.

12. Liashenko V. Pidorycheva I. Mytsenko I. Chebotarova N. The modern concept of special economic zones in Ukraine. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2021. № 52(52). P. 85-94. doi: <https://doi.org/10.2478/bog-2021-0015>.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. *Pro provedennia parlamentskykh slukhan na temu: «Pro zasady derzhavnoi polityky staloho rozvytku Ukrainy: Postanova (proekt)»*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DI05993A.html (Last accessed: 11.10.2021) [in Ukrainian].

2. *Donbas i Krym: tsina povernennia*. (2015) / Red. kol.: V. P. Horbulin (hol. red.), O. S. Vlasiuk, E. M. Libanova, O. M. Liashenko; Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyiv : NISD [in Ukrainian].

3. Libanova, E. M. (2015). *Vidnovlennia Donbasu: otsinka sotsialno-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napriamy derzhavnoi polityky* (stenohrama naukovoї dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 23 veresnia 2015 r.). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 11, 13–25 [in Ukrainian].

4. NAN Ukrainy; In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. *Vidrodzhennia Donbasu: otsinka sotsialno-ekonomichnykh vtrat i priorytetni napriamy derzhavnoi polityky: natsionalna dopovid*. Kyiv. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2015/2015_mono_Strategiya.pdf (Last accessed: 11.10.2021) [in Ukrainian].

5. Gorbulin, V. (2020). *Kak pobedit Rossiyu v vojne budushhego*. Bright Star Publishing [in Russian].

6. Chebotarov, V. A. (2016). *A quarter of a century of Ukrainian-American friendship: Mercy Corps' assistance as a model of international cooperation in overcoming the consequences of the military conflict in the Donbas*. *Ahora*, 16, 37–41 [in Ukrainian].

7. Kolosov, A. (2020). Structural and economic aspects of the Donbass reintegration strategy. *Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, 1(38), 79–85. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).79-85](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).79-85) [in Ukrainian].

8. Tseitlina, A. O. (2020). Komunikatyvna ta komunikatsiina polityka v konteksti reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 6, 82–89. <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.06.09> [in Ukrainian].

9. Amosha, O., Zaloznova, Yu., Novikova, O. and others. (2021). Suggestions and Comments to the Draft Concept of Economic Development of Donetsk and Luhansk Regions. *Economic Herald of the Donbas*, 1(63), 186–196. doi: 10.12958/1817-3772-2021-1(63)-186-196 [in Ukrainian].

10. Chebotarov, V. A., Chebotarov, I. V. (2021). Propozytsii shchodo vdoskonalennia i realizatsii «Stratehii ekonomichnoho rozvytku Donetskoi ta Luhanskoi oblasti na period do 2030 roku». *Economic Herald of the Donbas*, 2(64), 27–32. doi: 10.12958/1817-3772-2021-2(64)-27-32 [in Ukrainian].

11. Glinkowska-Krauze, B., Chebotarov, I., Chebotarov, V. (2020). Comparative Studies of National Business Cultures in the Countries of Central and Eastern Europe: the Basics for Improving International Entrepreneurship in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 23, 1, 7-18. doi: 10.18778/1508-2008.23.01.

12. Liashenko, V. Pidorycheva, I. Mytsenko, I. Chebotarova, N. (2021). The modern concept of special economic zones in Ukraine. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 52(52), 85-94. doi: <https://doi.org/10.2478/bog-2021-0015>.

Стаття надійшла до редакції 19 жовтня 2021 р.